Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Studies, 2021; 2 (117): 63-65
УДК: 340.1; 342.55
DOI: https:doi.org/10.17721/1728-2195/2021/2.117-12

ISSN 1728-2195
© Taras Shevchenko National University of Kyiv, Publishing center "Kyiv University", 2021

А. Панфілов, асп.
ORCID ID: 0000-0002-1344-3025
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПРАВОВА ДОКТРИНА В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ПРАВА

Формування розуміння місця та значення правової доктрини, як джерела права, для всієї системи права, і для конституційного права зокрема, допоможе зрозуміти реальний вплив науки та наукових доробків на правову систему держави. Правова доктрина може бути з'єднувальною ланкою між практикою і теорією, правозастосуванням і наукою. Ця потенційна особливість лежить уже в самій правовій доктрині із самого початку. З історичного погляду доктрина мала такий вплив, коли право перебувало на початкових етапах свого розвитку, але втратила його зі створенням цілісних законодавчих баз і розвитком держав. Проте саме нині відчувається потреба в посиленні ролі науки у правовій системі держави. Юридична наука завжди формувала фундамент для будь-яких рішень чи дій законотворців; хоч останнім часом, ця модель відносин "науки–держави" набула більшої актуальності у зв'язку з приходом до влади молодих спеціалістів. У державних інституціях домінує революційний підхід до вирішення питань, і тут як ніколи важливим видається вплив, стриманість і перевіреність часом юридичної науки. Міст між законотворенням і наукою лежить через правову доктрину і в цій статті ми хочемо спробувати довести це.

Метою статті є аналіз і узагальнення підходів до розуміння поняття, місця та значення правової доктрини для права в цілому, вплив правової доктрини на галузь конституційного права та перспективи розвитку правового статусу правової доктрини, які можуть посилити зв'язок між наукою і правозастосовною діяльністю в державі.

Оптимальною методологічною базою для дослідження буде поєднання загальнонаукових методів із спеціальнонауковими. Зокрема, основу цього дослідження складають порівняльний та феноменологічний підходи, які забезпечують аналіз різних підходів до визначення правової доктрини різними авторами, а також розуміння спільного і відмінного в підходах різних авторів, поглядах на правову доктрину, її значення та вплив на правову систему загалом. Серед методів найдоцільнішим є використання системного і порівняльно-правового методів дослідження.

Ключові слова: джерело права, Конституція, природне право, правова система, поняття правової доктрини, система джерел права.

ВСТУП. Систему джерел права будь-якої галузі завжди розглядають за певною стандартною моделлю. Вона містить в основному нормативно-правові акти, а саме Конституцію, законодавство. Часто в цій системі згадують правові звичаї; правовій доктрині увага приділяється опосередковано. Це пов'язано з багатьма факторами, зокрема і з підходами до розуміння права. Наприклад, автори, які надають перевагу позитивістському підходу, ототожнюють джерело права з нормативними приписами; а ті, хто розділяє ідею природного права, джерелом права вважають природні, невідчужувані права людини [1, с. 152] .

І навіть ці два великі класичні підходи не зачіпають питання статусу правової доктрини і її місця в системі джерел права. Ми у свою чергу, вважаємо, що під поняттям "джерело права" варто вважати спосіб зовнішнього вияву правових норм, який певним чином засвідчує їхню загальнообов'язковість. Звісно, із цього самого визначення, яке досить широке, можна вже сказати, що для правової доктрини не характерна загальнообов'язковість, але все ж ми спробуємо проаналізувати, яке місце займає правова доктрина і яке її значення для галузі конституційного права.

Мета дослідження – установити певні закономірності в підходах до визначення правової доктрини як джерела права та спробувати визначити її місце в системі джерел права. Для виконання поставленої мети варто сфокусуватися на таких завданнях:

- здійснити аналіз підходів до визначення правової доктрини і розуміння цього явища різними вченими;
- проаналізувати місце правової доктрини в системі джерел права, у системі конституційного права, яка існує на сучасному етапі розвитку;
- обґрунтувати перспективи розвитку правової доктрини як засобу поєднання науки і практики у сфері права.

Об'єкт дослідження – правова доктрина, як джерело права.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Теоретична основа розуміння правової доктрини. У теорії права вже давно сформовано підхід до змісту системи джерел права, в якій провідне місце надається нормативно-правовим актам національного та міжнародного рівнів, правовому прецеденту та звичаю. Інші ж джерела права, зокрема і правова доктрина, мають другорядний характер, хоча в деяких державах є повноцінним, важливим джерелом права, наприклад у Великій Британії, де в історії Палати лордів відомі випадки, коли рішення приймалося із посиланням на думку англійських конституціоналістів; саме так сталося 1920 р., коли Палата посилалася на роботи А. В. Дайсі під час прийняття рішення та врегулювання відносин [2, с. 113]. На нашу думку, варто проаналізувати сутність і природу правової доктрини як джерела права й усвідомити, що вона є важливим інструментом для відновлення балансу правової системи України і посилення зв'язку між науковим і практичним рівнями реалізації права. Розпочати варто звісно з останніх публікацій і досліджень у цій сфері,.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правова доктрина досліджувалася у працях таких вітчизняних і зарубіжних авторів: А. Дубінчин, М. Ван Хоук (M. Van Hoecke), Н. Мяловицька, О. Щербанюк, М. Козюбра, С. Максимов, Ю. Гамбаров, М. Марченко, А. Васильєв.

Термін "правова доктрина" завжди викликав інтерес у вчених, але він розглядається абсолютно по-різному залежно від змісту, природи, співвідношення зі схожими поняттями тощо. Це пов'язано з тим, що доктрина є динамічним джерелом, яке постійно змінюється, доповнюється й адаптується до вимог суспільства та держави. Саме тому правову доктрину розглядають через призму невизначеності як явище, що має одночасно й ознаки самостійного джерела права, і прямий ієрархічний зв'язок з іншими джерелами та формами права. Саме про це писав Ю. С. Гамбаров, задаючи питання: "Чи являє собою таке право самостійне джерело права,

© Панфілов А., 2021

чи воно входить складовою частиною у законодавче право..." [3, с. 304]

Про більш змістовний, цивілізаційний підхід до розуміння доктрини відносно інших джерел права каже М. І. Козюбра, стверджуючи, що для представників природно-правової доктрини джерелом права є природні, невідчужувані права людини. Тобто, джерело права, і правова доктрина, як частина системи, формуються з прав людини; представники соціологічної ідеї права у свою чергу вважають джерелом права суспільну взаємодію між різними суб'єктами [1, с. 152].

Ураховуючи згадані підходи до поняття "джерело права", ми підтримуємо позицію вчених, які розуміють під "джерелом права" спосіб зовнішнього вияву правових норм, який засвідчує їхню загальнообов'язковість . До основних видів джерел права належать: нормативно-правові акти, судові прецеденти, правові звичаї, нормативні договори тощо. Одним з актуальних питань, що привертають нині увагу правознавців, є аналіз доктрини, що широко використовувалася і використовується сьогодні [11, с. 17].

Система джерел права завжди розглядається як система з основними, головними джерелами, де виокремлюють нормативно-правові акти, а саме закони, Конституції тощо; та другорядні джерела, які мають більш додатковий характер і застосовуються в певних випадках, коли використання основних джерел права не задовольняє вимоги ситуації, як приклад, прогалини у праві. Такими джерелами є зокрема правова доктрина, правові звичаї. Але саме вони є такими джерелами, що ефективно поєднують наукові розробки з практикою застосування і створення права [2, с. 34].

Правова доктрина звідси формує найвищий рівень юридичної науки, той рівень, на якому можливим є винесення найвдаліших, перевірених часом наукових доробків у статус джерела права, яке в подальшому може бути використане у процесі врегулювання різних відносин. Цей рівень впливу дозволяє науковцям у сфері права впливати на процес законотворення, на законодавчу діяльність, на свідомість законотворців і суспільства в цілому. Водночас, правова доктрина відображає загальні тенденції розвитку правової системи держави, проблематику, традиції й основи. Через систематизацію й узагальнення наукових доробків, відточує сама себе, і в результаті довгих наукових процесів і процедур готова надати суспільству альтернативу у процесі регулювання відносин.

Вплив правової доктрини в конституційному праві. Вплив правової доктрини на правозастосування можна сформулювати у двох формах: перша – ще на стадії знайомства певної людини, яка в подальшому займатиметься правозастосовною діяльністю, з положеннями, ідеями та доробками доктрини, це впливає на її свідомість, і надалі у процесі правозастосування поряд із власними ідеями й думками, ця особа враховуватиме та застосовуватиме знання й інформацію, здобуту саме з правової доктрини; друга форма впливу – безпосереднє застосування правової доктрини як джерела права для врегулювання відносин, за наявності прогалин у праві та відсутності прецеденту. Саме останнє речення вказує за взаємозв'язок, місце і значення правової доктрини в системі джерел права. По-перше, правова доктрина завжди за своєю природою в сучасному суспільстві буде додатковим джерелом права, яке "підсилює" фундамент для законодавства і формує наукове підґрунтя для будь-яких рішень сфери правозастосування. Тут можна згадати різні експертно-наукові висновки, думки вчених до судових рішень, висновки університетів і професорів до певних законопроєктів, які власне формують систему координат: правозастосовна сфера самостійно формує і приймає рішення, акти, але вони надалі потребують детального обговорення й аналізу саме через призму наукової сфери, саме з позиції правової доктрини для усунення недоліків, помилок і поліпшення такого акта або рішення.

І нарешті самостійність правової доктрини, яка розкривається через характеристику наукової сфери суспільства в першу чергу, полягає в такому:

1) спрямованість наукової сфери на самостійну мету – отримання нових знань, формування нових уявлень про предмет дослідження;

2) автономна система апробації нових знань і положень у вигляді наукових конференцій, з'їздів, друкування наукових видань тощо;

3) свобода вираження думки і позиції з різних питань, навіть найкритичніших думок, що дозволяє вивчати різні предмети та явища всебічно, без будь-яких обмежень.

Правова доктрина формується саме в такій системі – автономній, яка хоч і така, що служить суспільству та підсилює позицію сфери правозастосування, але має власну мету – отримання нових знань. Це певний рух спіраллю, між правовою доктриною і правом, між описом права і його застосуванням [4, с. 197].

Можна також розгялянути цікаву думку про те, що правова доктрина в кожній галузі права відображається через низку основних, фундаментальних праць, зазвичай їх декілька в кожній галузі. Автори таких праць користуються повагою в певній галузі права і вважаються такими, які заклали фундамент для наукових досліджень у певній сфері [5]. Цим працям властива енциклопедичність, систематизованість великої кількості знань та інформації станом на момент їхнього написання, періодичне перевидання таких доробків, оновлення тощо. Саме такий підхід існує в Англії, де й досі є певна сукупність найвідоміших учених-юристів, які вважаються основоположниками галузі та досліджень у ній (Гленвілл, Брактон, Коук, Хейл, Хоукінс).

Повертаючись до змісту правової доктрини, хочемо спробувати систематизувати всі важливі положення, які розглянуто вище, і зробити на їхній основі висновки:

1) підходи до визначення правової доктрини різні, але ми можемо визначити її, як систему найбільш удалих ідей і поглядів на регулювання різних відносин, що виражені у формі праць учених-юристів, які відображають як і основи галузі права, так і тенденції подальшого розвитку;

2) правова доктрина впливає не тільки на правозастосування та інтерпретацію законодавства, але й на свідомість людини-законодавця, коли він звертаються до неї під час підготовки законодавчих актів, а сама доктрина прямо повязана із судовою гілкою влади і правосуддям, як інструмент для обґрунтування тих чи інших позицій суду в рішенні [6];

3) правова доктрина є і важливою складовою єдиної системи джерел права, де вона прямо пов'язана і з нормативно-правовими актами, які через доктрину доопрацьовуються та покращуються, і зі звичаями; але в той самий час є і самостійним джерелом, динамічним, яке постійно змінюється, оновлюється та формує нові знання; доктрина мабуть є найбільш динамічним і адаптивним джерелом права.

ВИСНОВКИ. Проаналізувавши правову доктрину з позиції змісту, природи та співвідношення цього поняття із системою джерел права, ми можемо зробити висновок, що досі нині не існує єдиного визначення поняття "правова доктрина" та єдиного підходу до нього. Проте з урахуванням саме природи цього поняття та його динаміки розвитку, варто сказати, що можливо, для правової доктрини не може існувати сталого, єдиного поняття, яке б "підрівнювало" його і фіксувало в певній формі на багато років уперед. Саме динамічний розвиток правової доктрини, багаторівневий вплив на процеси правозастосування та нормотворення вказують на те, що правова доктрина – це "проактивне" явище, яке постійно доповнюється, оновлюється й адаптується, формуючи саму себе саме через цю динаміку і розвиток. Місце правової доктрини однозначно варто визначати, враховуючи рівень розвитку правової системи держави і правових традицій суспільства. Водночас, авторитетність цього джерела права прямо підносить його до статусу джерела, через яке обґрунтовуються певні правозастосовні рішення й нормотворчі акти.

Правову доктрину можна визначити, як цілісну та логічну структуру ідей і концепцій учених-юристів, яка зазвичай має певні фундаментальні роботи у своїй основі, але й активно оновлюється та розвивається та є науковим підґрунтям для правозастосовчої та нормотворчої діяльності. Правова доктрина є важливою складовою будь-якої розвинутої правової системи, адже ця система, маючи на меті регулювання все нових відносин, породжуючи нові правові норми, враховує теоретичні доробки вчених-юристів, які відображаються саме через правову доктрину. Проте в той самий час, ступінь впливу правової доктрини на процес регулювання відносин залежить від правових традицій держави, історії правової системи та її розвинутості. Ми можемо чітко прослідкувати роль правової доктрини, як високоэффективного джерела права, що формується в результаті великої кількості обговорень і досліджень і слугує засобом обґрунтування юридично значущих рішень або дій.

Список використаних джерел

1. Загальна теорія права: підруч. За заг. Ред. М. І. Козюбри. – К. : Ваіте, 2016. -392.
2. Мяловицька Н.А. Автономія та її роль у державному будівництві (країни Європи) : монографія / Н.А. Мяловицька. – К.: Логос, 2009 – 504 с.
3. Максимов С.І. Правова доктрина: філософсько-правовий підхід / С.І. Максимов // Право України. – 2013. – №9. – с. 43-54.
4. Гамбаров Ю.С. Гражданское право : в 2 т. / Ю.С. Гамбаров – М., 1911. – Т.1: часть общая. – С. 334.
5. Van Hoecke M. Legal doctrine in crisis: towards a European legal science / M. Van Hoecke, F. Ost// Legal Studies. – 1998. – Vol. 12. – P.197-215.
6. Дубинчин А. (2016) Доктрина английского частного права: книги-"чемпионы" по основным разделам права Электоронный ресурс / А. Дубинчин. – Режим доступа : https://zakon.ru/blog/2016/1/21/doktrina_anglijskogo_chastnogo_prava_knigichempiony_po_osnovnym_razdelam
7. Марченко М.Н. Вторичные источники романо-германского права: прецедент, доктрина / М.Н. Марченко // Вест. Моск. Ун-та. – 2000. – №4. – с.62
8. Васильев А.А. Правовая доктрина: вопросы теории и истории / А.А. Васильев. – Москва : Юрлитинформ, 2009. – 272 с.
9. Щербанюк О. Правові доктрини як фундамент розвитку юридичної науки / О.Щербанюк, О.Гріненко // Право України. – 2015. – №9. – С. 2013-203.
10. Мяловицька Н. А. Договір як джерело права / Н. А. Мяловицька, Н. Е. Златіна // Альманах права. – 2019. – Вип. 10. – С. 70-72. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_2019_10_15.
11. Юридична енциклопедія : в 6 т. – К. : "Укр. енцикл.", 1999. – Т. 2. – 744 с

References

1. Koziubra M.I.(2016) Zahal'na teoriia prava: pidruch. [General theory of law] K. : Vaite, . -392. (in ukrainian)
2. Mialovyts'ka N.A. (2009) Avtonomiia ta ii rol' u derzhavnomu budivnytstvi (krainy Yevropy) [Autonomous divisions and its role in state building (european states)]: monohrafiia – K.: Lohos, – 504 s. (in Ukrainian)
3. Maksymov S.I. (2013) Pravova doktryna: filosofs'ko-pravovyj pidkhid [Legal doctrine:philosophically-legal view] – Pravo Ukrainy [Law of Ukraine] – №9. – s. 43-54. (in Ukrainian)
4. Hambarov Yu.S. (1911) Hrazhdanskoe pravo [Civil right] – M. – T.1: chast' obschaia. – S. 334. (in Russian)
5. Van Hoecke M. (1998) Legal doctrine in crisis: towards a European legal science F. Ost/ Legal Studies.- Vol. 12. – P.197-215. (in English)
6. Dubynchyn A. (2016) Doktryna anhlyjskoho chastnoho prava: knyhy-"chempyony" po osnovnym razdelam prava [Doctrine of english private law: "champion" books in main divisions of law] Elektoronnyj resurs. – Rezhym dostupa : https://zakon.ru/blog/2016/1/21/doktrina_anglijskogo_chastnogo_prava_knigichempiony_po_osnovnym_razdelam (in Russian)
7. Marchenko M.N. (2000) Vtorychnye ystochnyky romano-hermanskoho prava: pretsedent, doktryna [Secondray sources of romano-german law: precedent and doctrine] / Vest. Mosk. Un-ta. [West Moscow un-ta] – №4. – s.62 (in Russian)
8. Vasyl'ev A.A. (2009) Pravovaia doktryna: voprosy teoryy y ystoryy [Legal doctrine: about theory and history] – Moskva : Yurlytynform [Legal lit inform] – 272 s. (in Russian)
9. Scherbaniuk O. (2015) Pravovi doktryny iak fundament rozvytku iurydychnoi nauky [Legal doctrines as basis for development of science of law] / Pravo Ukrainy [Law of Ukraine] – №9. – S. 2013-203. (in Ukrainain)
10. Mialovytska N. A. (2019) Dohovir yak dzherelo prava [Pact as source of law] / Almanakh prava [Compilation of law] – Vyp. 10. – S. 70-72. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_2019_10_15. (in Ukrainian)
11. Yurydychna entsyklopediia [Law compilation] (1999): v 6 t. – K. : Ukr. Entsykl [Ukrainian encyclopedia] – T. 2. – 744 s (in Ukrainian)

Received: 03/11/2020
1st revision: 18/03/2021
Accepted: 12/04/2021

A. Panfilov, PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

LEGAL DOCTRINE AS A SOURCE OF LAW FOR CONSTITUTIONAL LAW

Any branch of law, private or public, has a system of sources of law, which is somewhat standard. This system became "set in stone" for many law systems around the world, starting with Constituion, legal acts of goverment and ending with brief overview of legal traditions in some branches of law. However, this system completely forgets about legal doctrine. But after legislation took over, legal doctrine lost meaning which it had before and was cast aside into shadow of legislation and basic system of sources of law.

Furthermore, legal doctrine was an instrument which provided unity for any law system. The idea in its core is simple – greatest and most known legal works of different authors became rulebooks for diffenret branches of law, which were used not only for education, but as a source of law to resolve dispute, when there was missing link in legislation and when judge cannot settle dispute using law of state. This is the case, when doctrine was used as a source of law and a source for regulation. Same can be said about legal doctrine, as core for any law, passed by a parliament. In ideal case, scientists and authors of legal dontrine works should consult lawmakers regarding theoretical and doctrinal basis of any decision or action they are planning to take. So, any legal action will have strong core in it and won't be decided only on experience and opinions of lawmakers, but also with strong theoretical background for such decision.

In conclusion, we think that legal doctrine requires further analysis and this topic is very important for legal studies in Ukraine. Core of legal doctrinal works becomes bigger and bigger with increasing number of scholars in this sector of science. From the nature of legal doctrine, it is clear that it can provide better understanding of law and improve connection between scientists and lawmakers.

Keywords: source of law, Constitution, natural law, legal system, concept of legal doctrine, system of sources of law.